

Rozsáhlé pravomoci bezpečnostních složek a zejména jejich uplatňování v každodenním životě se staly objektem sporů mezi komunistickou stranou a ostatními povolenými politickými stranami v celém období let 1945–1948. Zásadní spory se odehrávaly především v branném a bezpečnostním výboru Prozatímního národního shromáždění a po volbách v roce 1946 i v Ústavním národním shromáždění. V obsahu četných interpelací poukazovali poslanci nekomunistických politických stran na konkrétní případy zneužívání bezpečnostních složek, hlavně ZOB II a OBZ v armádě. Konflikty a spory ohledně činnosti Ministerstva vnitra a tajných služeb vznikaly i ve vládě. Faktem zůstává, že obsah mnohých směrnic a nařízení pro činnost tajných služeb odporoval platným zákonům a ve výjimečných případech i ustanovením Ústavy. Z toho vyplývá, že i striktní respektování uvedených směrnic příslušníky těchto služeb znamenalo porušení platných zákonů. Odpovědi na rozsáhlé stížnosti poslanců národněsocialistické a lidové strany v parlamentu na porušování zákonů ze strany OBZ předkládal ministr národní obrany gen. Ludvík Svoboda. Stížnosti ve skutečnosti řešil ten, kdo byl hlavním iniciátorem nezákonností – šéf OBZ Bedřich Reicin. Hlavní správa OBZ také připravovala texty odpovědí ministra národní obrany na všechny interpelace týkající se OBZ a armády. Z jejich obsahu vyplývá, že vedení OBZ jednoznačně krylo nezákonné praktiky svých podřízených složek.

Tento stav přetrvával i v době, kdy již Ministerstvo vnitra svým nařízením upravilo kompetence StB a zpravodajských složek tím způsobem, že zatýkání, zadržování civilních osob i další úkony byli oprávněni provádět pouze příslušníci StB a SNB. Přesto příslušníci OBZ, především v průběhu retribuice, zatýkali civilní osoby, vyslyšeli je a prováděli domovní prohlídky. Obranné zpravodajství nepodléhalo Ministerstvu vnitra a jeho příslušníci se řídili výhradně interními směrnicemi a nařízeními HS OBZ.

Ještě v březnu 1947 řešil náčelník HŠ MNO gen. Boh. Boček stížnost Ministerstva vnitra na jednání příslušníků OBZ. V ní uvádělo konkrétní případy nezákonného postupu důstojníků OBZ vůči civilním osobám i případy, kdy nařizovali příslušníkům StB jejich zatčení. Jak se později ukázalo, mnozí ze zatčených byli neviní.³⁴³

S výše uvedenými problémy souviselo také používání nezákonných metod při vyslýchání zadržených a zatčených, nezákonné zadržování osob, které se neprovinily, a zcizování jejich osobních věcí a cenností. Případy použití nezákonných metod se vyskytly u příslušníků OBZ, ale i u příslušníků ostatních bezpečnostních složek Ministerstva vnitra. Stávalo se tak především při výsleších Němců, kolaborantů a zrádců, výjimečně ale také v průběhu výslechů civilních a vojenských osob. Docházelo i k případům zatčení osob, jež se ničím neprovinily.

Výnos Ministerstva vnitra ze dne 21. ledna 1946 obsahuje důrazné varování pro vyslýchající orgány, aby s okamžitou platností přestaly používat metod a prostředků, jakých používala německá státní policie za okupace.³⁴⁴ Používání nezákonných metod a prostředků v práci bezpečnostních složek i OBZ však přetrvávalo i nadále. Svědčí o tom mimo jiné dokumenty i obsah řady archivních pramenů z následujícího období.³⁴⁵ V Archivu bezpečnostních složek je uložen objemný svazek s názvem *Události v době porevoluční*, který obsahuje 3453 stran dokumentů o nezákonnostech a tragických událostech, ve kterých sehrávaly hlavní úlohu různé ozbrojené skupiny bezprostředně po válce, ale také bezpečnostní složky (OBZ, SNB, StB) v celém období let 1945–1947.³⁴⁶

Tendence bezpečnostních složek dále rozšiřovat pole působnosti se promítlo také v dlouhotrvajících sporech s Ministerstvem pošt o provádění odposlechu telefonních linek. Dne 10. ledna 1946 na své 10. schůzi povolila vláda odposlech telefonních linek osob důvodně podezřelých z protistátní činnosti zpravodajskými službami.³⁴⁷ Největší zájem o využívání odposlechu projevovalo soustavně armádní obranné zpravodajství. Ještě v průběhu ledna 1946 urgoval ministr národní obrany gen. L. Svoboda u ministra pošt splnění usnesení vlády o umožnění odposlechu obrannému zpravodajství.³⁴⁸ V březnu 1946 adresoval náčelník HS OBZ pplk. Bedřich Reicin předsedovi vlády stížnost na Ministerstvo pošt odůvodněnou tím, že údajně pracovníci pošt z příkazu náměstka předsedy vlády Msgre Šrámka znemožnili odposlechy v průběhu návštěvy Josipa Broze Tita v Československu.³⁴⁹

Spory mezi zpravodajskými službami a Ministerstvem pošt pokračovaly v celém průběhu roku 1946. V červenci 1946 Reicin znovu požadoval důsledné splnění usnesení vlády z ledna 1946. Oprávněnost převzetí zařízení

344 ABS, f. 310, sign. 310–24–9, I–1946, Výnos MV č. Z/S–3892–22/1–1946.

345 VÚA–VHA, f. HŠ MNO, č. j. 7837, 1946, f. MNO, PK, Těšnopisecká zpráva z 25. schůze ÚNS dne 11. prosince 1946 a z 26. schůze ÚNS dne 12. prosince 1946.

346 ABS, f. sign. A 2/1 i.j. 1765.

347 ABS, f. 302, sign. 302–539–6.

348 Tamtéž.

349 Tamtéž.

umožňující odposlech se snažil zdůvodnit jeden z vedoucích činitelů HS OBZ škpt. JUDr. Karel Vaš tím, že odposlouchávací zařízení vybudovala německá zpravodajská služba abwehr spolu s gestapem v průběhu 2. světové války a majetek po německé armádě patří Ministerstvu národní obrany, a je tudíž neoprávněně užíván Ministerstvem pošt.³⁵⁰ K dalším argumentům patřilo i zjištění OBZ, že Ministerstvo pošt od dubna 1946 odposlouchávalo služební hovory vojenské, hovory vojenských důvěrných stanic, hovory zpravodajských důstojníků, a dokonce hovory předsedy vlády a diplomatických osobností.³⁵¹

Obranné zpravodajství v jeho snahách podpořil také Odbor pro politické zpravodajství MV a StB. Ve svém výnosu vyjádřil názor, že Ministerstvo pošt provádí odposlechy organizované přímo ministrem pošt Hálou, a z toho důvodu brání zpravodajským orgánům vstupovat do odposlechových síní. Nutnost provádění odposlechů zpravodajskými službami byla zdůvodňována i argumentem, že T. G. Masaryk nařídil za první republiky odposlech asi jednoho sta linek osob, na kterých měl zájem, s jejichž výsledky se denně seznamoval.³⁵²

Na podzim roku 1946 se podařilo zpravodajským službám prosadit jejich požadavky ohledně odposlechu osob, na nichž měly zájem. Svědčí o tom i obsah záznamů ze sledování důstojníků, kteří se stali oběťmi perzekuce bezprostředně po únoru 1948. Mnohé informace o jejich výrocích a názorech z průběhu roku 1947 získalo OBZ s největší pravděpodobností odposlechem jejich telefonních linek.³⁵³

Objektem stížnosti na nezákonnosti v parlamentu, ve vládě i ve sdělovacích prostředcích se stále více stávalo obranné zpravodajství v armádě. Důvody stížností byly různé. Od používání nezákonných metod v průběhu výslechů, přes neoprávněně zatýkání civilních osob, až po zjišťování stranické příslušnosti důstojníků a jejich bezdůvodné sledování, zatýkání a vyšetřování. Poslanci nekomunistických stran v parlamentu soustavně kritizovali skutečnost, že HS OBZ i oblastní správy OBZ u jednotlivých vojenských oblastí včetně jim podřízených složek tvoří relativně samostatnou složku, která není podřízena velitelům daných stupňů. Proto vydal náčelník HŠ MNO gen. Boh. Boček výnos, na základě kterého byly jednotlivé složky OBZ od 1. května 1946 zařazeny jako 5. oddělení štábů jednotlivých velitelských stupňů.³⁵⁴ Hlavní správa OBZ se stala pátým oddělením HŠ MNO, oblastní správy OBZ se staly pátými odděleními štábů jednotlivých vojenských oblastí atd. Oficiálně se

350 Tamtéž.

351 Tamtéž.

352 Tamtéž.

353 ABS, f. 302, sign. 302-289-1,2,3, 302-290-1.

354 VÚA-VHA, f. MNO, PK, č. j. 11088, 1946.

přestalo používat zkratky OBZ a nový název zněl – orgány vojenského zpravodajství. Jednalo se však pouze o formální opatření. Na organizační strukturu, působnosti ani praktické činnosti OBZ se v následujícím období nic nezměnilo.

Provedení uvedené formální změny v postavení jednotlivých složek vojenského obranného zpravodajství využívalo jeho vedení k odmítnutí celé řady stížností, které obdržel v následujícím období ministr národní obrany buď cestou interpelací z parlamentu, nebo i písemně z různých institucí přímo na ministerstvo. V odpovědi na několik interpelací ohledně činnosti OBZ, které následovaly po expozé ministra národní obrany generála Ludvíka Svobody ke stavu armády koncem roku 1946, odpověděl ministr v písemném vyjádření z 27. března 1947. V něm konstatuje, že MNO přísně zakázalo orgánům vojenského zpravodajství překračovat pravomoci a dále prohlásil: „*Muším tedy zdůraznit, že složka OBZ již v armádě od 1. dubna 1946 neexistuje.*“³⁵⁵

Podobným způsobem odpověděl i Bedřich Reicin na stížnost, že OBZ zřizuje v průmyslových závodech své důvěrníky. „*Pokud jde o tvrzení, že OBZ zřizuje v jednotlivých průmyslových závodech důvěrníky, konstatuji: Orgány OBZ neexistují. Dnem 1. 5. 1946 byly zrušeny výnosem NHŠ.*“³⁵⁶

O dalším rozšiřování působnosti OBZ v průběhu roku 1946 svědčí mimo jiné i porovnání dokumentů, které složky OBZ zpracovávaly v roce 1945 a v průběhu roku následujícího. Nejmarkantněji se to projevovalo na obsahu a rozsahu souhrnných zpráv o armádě. Hlavní správa OBZ (později 5. oddělení HŠ MNO) je zpracovávala zhruba jednou měsíčně a podepisoval je osobně Bedřich Reicin. V průběhu roku 1945 a na počátku roku 1946 šlo o několikastránkové materiály. Obsahovaly pouze určité pravidelně se opakující informace (situace v důstojnickém sboru, vztah důstojníků k vládnímu programu, poměr mezi důstojníky, kteří působili na různých frontách 2. světové války a důstojníky předmnichovské armády, kteří neodešli do zahraničí atd.).

Souhrnné zprávy zpracované v druhé polovině roku 1946 byly značně rozsáhlé a zahrnovaly podrobné informace ze všech oblastí života armády. Paradoxem je, že samotný obsah jednotlivých zpráv dokazoval používání nezákonných praktik touto tajnou službou. Například **Souhrnná zpráva o armádě** datovaná dnem 3. června 1946 obsahuje fakta usvědčující OBZ z překračování pravomocí a z provádění činnosti, jež byla předmětem mnohých interpelací nekomunistických poslanců v parlamentu a které Ministerstvo národní obrany odmítlo jako neoprávněné. Šlo například o praktiky používané obranným zpravodajstvím při odstraňování důstojníků a generálů z vysokých funkcí, o zjišťování politické příslušnosti důstojníků a podobně.³⁵⁷

355 VÚA–VHA, f. MNO, PK, č. j. 12551, 1947.

356 VÚA–VHA, f. MNO, PK, č. j. 11088, 1946.

Obranné zpravodajství v rozporu s platnými předpisy zjišťovalo politickou příslušnost důstojníků a generálů k jednotlivým politickým stranám i přesto, že tuto skutečnost soustavně kritizovali ministři a poslanci nekomunistických politických stran ve vládě a v parlamentu a požadovali dodržování platných vojenských řádů a předpisů. Ve zmíněné souhrnné zprávě je mimo jiné hodnocena účast vojáků a důstojníků na oslavách 1. máje 1946. Tato část obsahuje přesné počty důstojníků a vojáků podle členství v jednotlivých politických stranách, kteří se oslav zúčastnili. Na straně 8 je dokonce uvedena tabulka s uvedením počtů příslušníků armády (podle politických stran) na oslavách v deseti místech 3. vojenské oblasti (Morava). Obranné zpravodajství mělo podrobný přehled o členství důstojníků v politických stranách. Svědčí i o tom i konstatování uvedené ve zprávě: „*Na Moravě bylo zjištěno několik případů, kdy důstojníci šli v průvodech strany sociálnědemokratické, ač byli organizováni ve straně národněsocialistické.*“³⁵⁸

Získané informace využívaly jednotlivé stupně OBZ ke zdůvodnění svých vyjádření k řešení různých problémů v armádě. Vedení OBZ se podařilo v rámci armády prosadit praxi, že definitivní rozhodnutí téměř o čemkoliv podléhalo posouzení orgány OBZ na daném stupni. V některých případech dokonce OBZ prosadilo řešení, které bylo v rozporu se stanovisky prezidenta republiky a ministra národní obrany.

V létě roku 1946 nabídla britská vláda naturalizaci (možnost udělení státního občanství a přestěhování do Velké Británie) československým letcům, kteří působili v RAF za 2. světové války déle než čtyři a půl roku a měli za manželky Angličanky. S realizací nabídky vyjádřil souhlas prezident Edvard Beneš i ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda. Do 22. srpna 1946 se přihlásili sto čtyři letci. Naturalizace se neuskutečnila vzhledem ke kategorickému nesouhlasu pplk. Bedřicha Reicina – přednosta 5. oddělení hlavního štábu.³⁵⁹

Na základě analýzy archivních dokumentů je možno konstatovat, že se komunistické straně podařilo do začátku roku 1946 plně ovládnout zpravodajské služby (vojenské i Ministerstva vnitra) a vytvořit si tím podmínky pro další prohlubování vlivu KSČ i v ostatních mocenských složkách státu a v hospodářské sféře. Posledním krokem v tomto smyslu bylo již zmíněné odstranění gen. Josefa Bártíka z funkce přednosta Odboru pro politické zpravodajství Z Ministerstva vnitra. Funkci přednosta 2. oddělení hlavního štábu – zpravodajského vykonával další z členů KSČ plk. gšt. Karel Hanus.³⁶⁰

357 VÚA–VHA, f. Stát. taj. MNO, č. j. 51886/taj. zprav. 1946.

358 Tamtéž.

359 VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 1268, 1288, 1946.

360 Členem KSČ se stal plk. gšt. K. Hanus 18. září 1945. Viz ŠVONDR, M. *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945–1948*, s. 158.

V průběhu roku 1946 se také StB stala i přes kompetenční spory s ostatními bezpečnostními složkami významným zdrojem informací, které vedení KSČ efektivně využívalo k dalšímu prohlubování vlivu komunistů v Ministerstvu vnitra. Nebezpečí StB pro demokratický vývoj ve státě spočívalo mimo jiné v tom, že disponovala pravomocemi, jež měly zpravodajské složky, ale také pravomocemi příslušníků SNB. Státní bezpečnost se postupně stala jakousi výkonnou složkou zpravodajských služeb. Podle jejich pokynů prováděla zatýkání, domovní prohlídky i vyšetřování osob. Podobnou úlohu plnily také složky SNB. Bylo tomu tak zejména v případech zatčení osob, u kterých si zpravodajské služby nebyly jisty jejich proviněním. V případě zatčení a postižení nevinných osob nesli důsledky příslušníci StB a především SNB, kteří zákrok prováděli. I to byl jeden z důvodů určité vzájemné nevraživosti různých bezpečnostních složek.

Představitelé nekomunistických politických stran ve vládě, v parlamentu, ale i v bezpečnostních složkách měli k dispozici mnohé údaje o nezákonné činnosti tajných služeb. Přesto se jim v drtivé většině případů nepodařilo zjednat nápravu nebo dosáhnout potrestání těch, kdo se nezákonného jednání dopouštěli. Hlavním důvodem byla skutečnost, kterou ve svých pamětech zmiňuje jeden z čelných představitelů národněsocialistické strany v tomto období – tehdy ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka. Za hlavní prostředek boje proti zneužívání bezpečnostních složek komunisty považoval vyburcování veřejného mínění upozorňováním na zlořády páchané těmito složkami. Tento úkol se však nedařilo plnit. K tomu uvádí: „*Když jsme se však snažili seznámit veřejnost se skutečnostmi, naráželi jsme na dvě překážky: jednak nám chyběly přesné údaje, protože naši informátoři terorizovaní totalitními metodami komunistů se obávali mluvit zcela otevřeně, jednak v rukou komunistů bylo i Ministerstvo informací.*“ A dále dodává: „*Mnoha policistům se tyto metody přičily, ale váhali nám poskytnout podrobné informace v obavě z trestu za vyzrazení služebního tajemství.*“³⁶¹

Uvedené obavy příslušníků bezpečnostních složek z trestů za údajné vyzrazení státního a služebního tajemství OBZ, ZOB II a StB záměrně vytvářely a posilovaly. Příslušníky SNB, ale i příslušníky jiných složek, včetně důstojníků, rotmistřů a vojáků, „podezřelých“ z toho, že podávají informace vedení nekomunistických politických stran, předvolávali preventivně k výslechům. Převážně šlo o doplnění informací o jejich činnosti za okupace nebo údajů zjištěných bezpečnostními složkami z archivních materiálů. V této souvislosti jim vyslyšající kladli i otázky, ze kterých bylo zřejmé, že tyto složky sledují jejich činnost. Tento postup praktikovalo OBZ i bezpečnostní složky Ministerstva vnitra v celém následujícím období.

361 RIPKA, H. *Únorová tragédie*, s. 145.